

УДК 346.54

К.І. АПАНАСЕНКО, канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського права та процесу
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ОБ'ЄКТОЗДАТНІСТЬ ПРАВ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДОЗВІЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ І ТЕОРІЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Ключові слова: право власності, дозвіл, об'єктоздатність, господарський обіг, права за дозвільними документами, правомочності власника, об'єкт права власності.

Цією статтею розпочато дослідження питання про можливість визнання як об'єктів права власності прав за документами дозвільного характеру (як у правовій теорії, так і в законодавстві). Проаналізовано відповідний досвід Німеччини та ситуацію з можливістю привласнення майнових прав, визначено характеристики й особливості об'єктоздатних прав за дозвільними документами.

Актуальність теми дослідження. Європейський суд з прав людини захищає права на здійснення господарської діяльності, які базуються на ліцензіях і дозволах, як такі, що тісно пов'язані з власністю, на підставі статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод. У деяких судових рішеннях Європейського суду вказано, що ліцензія становить власність відповідного суб'єкта. Останнє десятиліття в Німеччині триває дискусія на тему можливості визнання власницьких характеристик за дозволами та ліцензіями. Економічні процеси в Україні, як очікується, матимуть суттєвий поштовх у зв'язку з євроінтеграційними процесами. Господарське законодавство продовжує активно адаптуватись до положень законодавства ЄС. Тому формування нових господарсько-правових інститутів і концепцій саме на часі.

Постановка проблеми. З огляду на визнання Україною юрисдикції Європейського Суду з прав людини, регуляторну реформу, в процесі якої відбуваються зміни дозвільного законодавства, необхідність стимулювання різних внутрішніх ринків, видається доцільним дослідити питання, чи наявні законодавчі, теоретико-правові передумови в Україні для визнання за правами, які виникають на підставі документів дозвільного характеру, ознак власницьких прав та допущення їх до обороту.

Дане питання може здатися занадто новаторським у рамках нашої правової системи. Закріплена в українському законодавстві та напрацьована в науці концепція права власності не допускає такої можливості і начебто не створює теоретичних передумов для цього. Однак пам'ятаємо, що до певного періоду у континентальній правовій системі не визнавали такі характеристики і за зобов'язальними правами, і за суміжними правами. Після ухвалення Цивільного кодексу України 2003 р. майнові права стали поширеним об'єктом

цивільного обороту, тому через потреби практики постало питання про визнання їх об'єктами права власності [1, с. 318].

У практиці господарювання деяких країн має місце торгівля окремими видами дозволів. Наприклад, є інформація про запровадження Агентством з охорони навколишнього середовища США продажу «дозволів» на допустиму кількість забруднювальних речовин, що можуть бути викинуті у навколишнє середовище. Таким чином, у державі утворився «ринок прав» на забруднення навколишнього середовища [2]. У міжнародній практиці оборотоздатними є сертифікати, які надають право виділяти парникові гази чи відповідні повноваження у ядерній сфері, уведені з метою запуску ринкових процесів, спрямованих на зниження парникових викидів і продукування ядерної енергії [3, с. 6].

Отже, під впливом економічних та інших факторів теорія права власності здатна еволюціонувати, і не варто заперечувати можливості визнання власницьких характеристик за нетрадиційними для України об'єктами права власності в майбутньому.

Постановка завдання. Метою дослідження є початкова теоретична розробка ідеї про права за документами дозвільного характеру як об'єкти господарського обороту та об'єкти права власності.

З нашого аналізу виключаємо ті права за документами дозвільного характеру, які тісно пов'язані з об'єктами, щодо яких видано документ дозвільного характеру, і тому вони не можуть бути відчужені (наприклад ветеринарні й фітосанітарні документи). Також не є предметом нашого дослідження права, які за своєю правовою природою є майновими правами. Наприклад, це права на користування природними ресурсами (рослинного, тваринного світу, водокористування) [4, с. 60]. До них можна віднести й так звані квазімайнові права, які «ґрунтуються на майнових правах, слугують їх здійсненню і самостійної вартості не мають» [5, с. 12]. Такими, з числа прав за дозвільними документами, можна визнати право на будівництво на земельних ділянках приватної власності, право на проведення інших робіт / операцій з об'єктами, які перебувають у приватній власності. Питання об'єктоздатності, оборотоздатності таких прав уже глибоко проаналізовано вченою-цивілістом С.І. Шимон [5]. Та-

кож деякі права за документами дозвільного характеру віднесені законодавством до нематеріальних активів [4, с. 61], а тому вони є частиною майна відповідного суб'єкта господарювання і можуть використовуватись на праві власності або на праві користування [6, с. 88].

Наше дослідження орієнтоване на перспективу і має практичне спрямування, зокрема у частині усунення прогалин дозвільного законодавства і створення підґрунтя для законопроектної роботи з надання характеристик оборотоздатності окремим правам за дозвільними документами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. порушене питання в українській правовій науці не обговорювалось, як і питання про власницькі відносини щодо прав, які надаються ліцензіями. До питання про визнання права власності на майнові права в Україні зверталась С.І. Шимон та деякі інші вчені. Однак результати цих наукових досліджень не можуть бути використані щодо всіх прав за документами дозвільного характеру, оскільки лише деякі з них за своєю правовою природою є майновими правами.

Відомі цивілісти О.С. Яворська і О.В. Дзера не підтримують ідеї про можливість конструювання власницьких відносин щодо майнових прав. На думку О.С. Яворської, право власності стає фікцією, відірвавшись від речі [7, с. 228]. О.В. Дзера зазначає, що «об'єктами права власності можуть бути лише ті об'єкти цивільних прав, які мають речово-правовий характер, існують об'єктивно в тій чи іншій матеріалізованій формі, доступній для реального володіння, користування та розпорядження» [8, с. 653]. С.І. Шимон допускає власницькі відносини щодо майнових прав. Основні ідеї вченої такі:

1) «визнання майнових прав об'єктами права власності опосередковано відбулося на законодавчому рівні через визнання майнових прав неспоживними речами... в ч. 2 ст. 190 ЦК України»;

2) «поширення режиму права власності на ідеальні об'єкти (майнові права) можливе виключно в сенсі правової фікції»;

3) «режим права власності може бути поширено не на будь-які майнові права, а саме на такі, що надають можливість набути у власність конкретні предмети матеріального світу (речі або гроші)... це може бути, по-перше,

майнове право на об'єкт-рід, який виникне у майбутньому (наприклад на об'єкт незавершеного будівництва), по-друге, майнове право вимоги щодо сплати грошових коштів, передання іншого майна у власність... Не є об'єктами права власності: право користування чужою річчю (адже це право неможливо відчужити без згоди власника), майнове право вимоги щодо виконання на користь правоволодільца певних робіт, надання послуг і подібні» [9, с. 194].

Щодо концепції права власності, напрацьованої Європейським судом з прав людини, маємо украй мало висловлювань. С.І. Шимон вважає, що «її втілення в Україні означало би руйнацію традиційного розуміння права власності як речового права... Як наслідок, будь-яке право, яке має економічну природу, повинно було б претендувати на такий самий правовий захист, як і право власності ... необхідності відмовлятися від усталеного тлумачення права власності для забезпечення реалізації міжнародних стандартів немає, адже національна правова система має достатній арсенал категорій та засобів захисту різноманітних прав» [10, с. 233].

Виклад основного матеріалу. Для нашого аналізу важливим є питання, чи можуть права за документами дозвільного характеру виступати об'єктами цивільних і господарських правовідносин. Загалом таким об'єктом може бути соціальне благо, що володіє характеристиками корисності і має певну мінову (споживчу) вартість, задовольняє охоронювані законом інтереси [5, с. 9]. Задля аналізу порушеного питання вдалими, на нашу думку, є термін «цивільна об'єктоздатність», запропонований ученою-цивілістом С.І. Шимон [5, с. 10]. Воно означає здатність соціальних благ виступати об'єктами цивільних правовідносин. На прикладі майнових прав учена визначає: об'єктоздатними майновими правами є ті, що здатні бути самостійним об'єктом цивільних правовідносин, водночас необ'єктоздатними є ті, що мають тісний зв'язок з об'єктом, втілюють повноту влади над ним, тому передаються лише разом з об'єктом (право власності, право довірчої власності, право інтелектуальної власності) [5, с. 13]. Якщо певне право здатне становити об'єкт правовідносин, воно потенційно є здатним до привласнення, а значить, і захищатись як власницьке право.

Спробуємо змоделювати, якими мають бути характеристики об'єктоздатних прав на

здійснення господарської діяльності / господарських операцій, тобто тих прав, що можуть виступати самостійними об'єктами господарських правовідносин і передаватись від однієї особи до іншої поза об'єктом, відносно якого надано право. Наголошуємо, що чинне законодавство не визнає можливості обороту практично будь-яких прав, що виникають на підставі документів дозвільного характеру. Отже, об'єктоздатні права мають такі характеристики:

1) це права на власні позитивні дії у сфері господарювання (на окремі господарські операції або господарську діяльність);

2) це не можуть бути права особи здійснювати господарські операції щодо належних їй на правах власності об'єктів або ті, що тісно пов'язані з особистістю суб'єкта прав в силу інших причин, унаслідок чого втрачають здатність до обороту. Наприклад, права за ветеринарними документами не є об'єктоздатними, оскільки видаються особі щодо належних їй харчових продуктів. Зрозуміло, що вони не можуть цікавити інших учасників обороту самі по собі, а лише разом із об'єктами, стосовно яких надані. Іншу ситуацію маємо, наприклад, з правом на користування надрами — воно надається особі, що відповідає встановленим законом вимогам і не є власником надр; теоретично, це право може бути відчужено незалежно, «без» права власності на надра. Примітно, що законодавець прямо забороняє власнику спеціального дозволу на користування надрами дарувати, продавати або в інший спосіб відчужувати права, надані йому спеціальним дозволом на користування надрами (ч. 6 ст. 16 Кодексу України про надра);

3) надаються державою / територіальною громадою в установленому законодавством порядку; після надання прав особа може вимагати від держави не перешкоджати їх реалізації;

4) такі права абсолютно-відносні: у процесі реалізації права за документом дозвільного характеру в рамках абсолютних правовідносин його володілець вправі вимагати у невизначеного кола осіб не втручатись у реалізацію права, а у відносинах із органом державної влади / місцевого самоврядування, який надав право, він також може вимагати виконання певних обов'язків. Наприклад, вимагати доступу до об'єкта, з яким пов'язується реалізація права, вимагати не втручатись у реалізацію права,

здійснювати контроль за реалізацією права лише в межах закону.

Указаним характеристикам відповідають права на розміщення об'єктів зовнішньої реклами, порушення об'єктів благоустрою, поведження з відходами, загалом права, пов'язані з експлуатацією об'єктів публічних форм власності. Водночас необ'єктоздатними є права щодо здійснення господарських операцій у харчовій галузі (перелік див.: [11, с. 4—8]).

С.І. Шимон сформувала чотири групи ознак об'єктоздатних майнових прав [5, с. 15]. Аналізовані нами права не є майновими, не мають своїм джерелом річ, однак це також суб'єктивні права, а тому низку характеристик суб'єктивних прав загалом може бути застосовано до прав за документами дозвільного характеру. Орієнтуючись на відповідні ознаки об'єктоздатних майнових прав, об'єктоздатні права за документами дозвільного характеру, на нашу думку, повинні володіти такими *властивостями*:

1) цілісність — права за документами дозвільного характеру цілісні, вони надаються у визначеному (згідно із законодавством) обсязі конкретному суб'єкту і не придатні до поділу на частини;

2) самостійність — такі права не мають своїм джерелом річ, а тому вони не залежать від долі речі; суб'єкт публічних повноважень, який надав ці права, не може визначати долю цих прав протягом часу їхньої дії;

3) дійсність — аналізовані права є юридично гарантованою можливістю суб'єкта господарювання, яка забезпечується юридичним обов'язком зобов'язаних суб'єктів сприяти реалізації прав або не перешкоджати їхній реалізації;

4) ідеалістична природа, дематеріалізованість — це право є категорією юридичного порядку, не належить до об'єктів матеріального світу;

5) суб'єктивна приналежність — це право суб'єктивне, його правоволодільцем є суб'єкт, якому видано документ дозвільного характеру, причому неможливим є виникнення такого ж за змістом права відносно того ж об'єкта у інших суб'єктів;

6) відносно-абсолютний характер (цій властивості надано характеристику вище);

7) темпоральність — більшість прав можуть реалізовуватись протягом визначеного в документі дозвільного характеру періоду часу, зі

спливом якого припиняють діяти. Аналогічні за змістом права після цього можуть бути надані державою / територіальною громадою іншому суб'єкту (наприклад, права на розміщення зовнішньої реклами, права користування надрами);

8) питання про економічну цінність та оборотоздатність аналізованих прав наразі залишається відкритим, однак зрозуміло, що об'єктоздатні права повинні мати такі властивості.

Німецькі вчені визнають економічну цінність за ліцензіями і дозволами. Вони пояснюють, що фактична цінність публічних ліцензій, які забезпечують доступ до ринку, виходить із економічного потенціалу відповідного ринку [3, с. 5—6]. Ці дослідники підкреслюють прямий зв'язок між оборотоздатністю дозволу (ліцензії) та його економічною цінністю, саме перше має наслідком друге [12, с. 116]. Щодо України, то, на нашу думку, окремі права за документами дозвільного характеру потенційно можуть набувати властивості товару і залучатись до економічного обороту. Економічну цінність і оборотоздатність насамперед мають ті права за дозвільними документами, у яких є характер привілею (права на розміщення зовнішньої реклами, на використання номерного ресурсу, використання надр тощо). В Україні, зрозуміло, відсутні методики оцінки таких прав. Доки аналізованим правам чи певним їхнім групам не буде надано здатності до обороту, юридично законно оцінити їх буде неможливо, і порушене нами питання матиме чисто теоретичний вимір.

Далі спробуємо визначити, *чи є можливим моделювання власницької конструкції відносно об'єктоздатних прав за документами дозвільного характеру*. Розпочати таке дослідження варто з огляду відповідного досвіду Німеччини, який видається показовим. Адже у цій країні континентальна правова система, а зазначене питання уже не один рік є предметом і наукових дискусій, і аналізування практики федеральних судів, включно з Федеральним Конституційним судом Німеччини. Дискусія апелює до чч. 1, 2 ст. 14 Основного закону Німеччини: «Власність і право спадкування гарантуються. Зміст і межі їх встановлюються законами. Власність зобов'язує. Її використання повинно одночасно слугувати загальному благу». Р. Штобер таким чином описує ситуацію [13, с. 198].

Предметом дискусії у Німеччині є питання, чи потрапляють під конституційну гарантію захисту як власність публічно-правові об'єкти типу концесій, права на використання повітряного простору, субсидії, дозволи. Федеральний Конституційний суд Німеччини неодноразово заявляв, що ст. 14 Конституції Німеччини гарантує охорону власності у рамках цивільного права й суспільних поглядів. У судовій практиці панує думка, що вирішальне значення для визнання охорони власності залишається за фактором, що є основою майнової позиції: власна праця чи капітал як еквівалент трудовому вкладу: «суб'єктивно-публічні права у формі дозволів, ліцензій і аналогічних актів, які служать основою господарської чи професійної діяльності, отримують якості власності у значенні ст. 14 Основного закону, якщо дозволений проект «втілюється у виконання» з допомогою унесення капіталу чи трудового вкладу» [13, с. 198].

Обговорюється також питання про майнову охорону претензій на отримання дозволів і ліцензій. (Виглядає так, наче це поняття апелює до категорії «правомірних очікувань», що охороняється Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод.) Як зазначає Р. Штобер [13, с. 194], у минулому претензії на отримання дозволів у рамках охорони майна задовольнялись. Але останнім часом міцніє думка, що з огляду на положення ч. 1 ст. 14 Основного закону («зміст і межі власності встановлюються законами»), пряме конституційне право на допуск та експлуатацію об'єкта, яке впливало би з охорони майна, не може застосовуватись. Охорона майна на підставі ст. 14 Конституції звужується також унаслідок уведення додаткових вимог до видачі дозволів, пов'язаних з оновленням дозволів¹.

Дослідники аналізованої проблематики Р. Бромель (R. Broemel) (Університет м. Гам-

бург), М. Шрьодер (M. Schröder) (Університет м. Трір) доходять таких важливих висновків:

1) незважаючи на те, що оборотоздатність (здатність до продажу) ліцензій є серйозним доказом структури ліцензій як такої, що пов'язана з власністю, її відношення до фізичної власності, що лежить в основі ліцензії, автоматично не призводить до подібного ж захисту. Конституційний захист публічних ліцензій, які забезпечують доступ до ринку, залежить від межі конституційної свободи відповідного виду господарської діяльності. Поширення нових форм власницьких прав було необхідним критерієм ринкових рішень, тобто права за дозволом, їх оборот обумовлений розвитком ринкових процесів [3, с. 5–6];

2) якщо передбачене законом право (правова можливість, річ) може бути об'єктом транзакції (є оборотоздатним), воно може претендувати на захист як об'єкт власності. Питання про власницький захист конкретної можливості залежить від правового чи соціального контексту. Ураховуючи функцію ринкових процесів із творення знань, власницькі права пропонують стимулювальну і правову владу для досягнення, тестування й імплементації інноваційних пропозицій. Сертифікати, які забезпечують права на викиди, наприклад, засновують ринок викидів із метою зниження викидів і надання цінності праву на викид пропорційно потенціалу до зниження викидів. Відповідно до можливості обігу, власницький захист є сутнісним елементом ринкової функції (конкуренційної функції) щодо генерування знань [14, с. 21];

3) ліцензії, відкриті для продажу, більш здатні опинитись у межах власницького захисту. Персональні ліцензії, які не є предметом торгівлі, але є необхідною умовою для доступу до конкретного ринку, не відіграють такої ролі у структурі ринкових процесів [3, с. 5–6; 14, с. 21–22].

Якщо ліцензії й дозволи доступні в необмеженій кількості, вони захищаються як свобода бізнесу чи, за відсутності господарської діяльності, як загальна свобода дії (action). Якщо доступною є обмежена кількість ліцензій, і вони допускають передавання, такі ліцензії становлять об'єкт торгівлі і тому мають майнову цінність. Тобто оборотоздатність дозволу чи ліцензії є вирішальним критерієм ухвалення рішення, чи має він майнову цінність і чи

¹ Принагідно зазначимо, що федеральні суди Німеччини неодноразово розглядали питання про захист як власності поняття «організована і здійснювана комерційна діяльність (підприємство)» / «комерційна діяльність чи зайняття комерційною справою». Позиція судів не є до кінця однозначною і тотожною, але загалом можна резюмувати, що суди схилиються до охорони як власності саме категорії «підприємства / ведення підприємства» як єдиної економічної одиниці, сукупності майна та прав [13, с. 196–197].

може тому вважатись власницьким правом [12, с. 114].

Описана правова ситуація в Німеччині, відповідна практика Європейського суду з прав людини пояснюються тим, що доктринально було напрацьовано, поряд з речово-правовою, ціннісну (універсальну) концепцію права власності, найближчу до економічного змісту власності. Основні ідеї ціннісної концепції такі [15, с. 24, 29, 55]:

1) об'єктом права власності може вважатись будь-який оборотоздатний об'єкт, що має такі ознаки: а) він є економічною цінністю, що може бути виражена у грошовій формі; б) реальність (наявність) об'єкта, незалежно від його матеріальної чи нематеріальної природи;

2) диференційованість режимів права власності для різних об'єктів;

3) можливість існування абсолютного права власності у відношенні прав, що виникли із зобов'язальних (відносних) правовідносин.

Таке широке розуміння поняття «майна» обумовлено необхідністю надання приватній особі захисту від втручання третіх осіб, у тому числі від держави, в її економічні активи, а також тими процесами, які відбуваються в сучасній економіці: ускладненням економічного обороту, появою нових потреб, що обумовлюють включення в обіг нематеріальних благ, які стають «товаром» і отримують економічну цінність [15, с. 53].

Сучасні тенденції доктринального аналізу права власності в країнах романо-германського права свідчать про істотні зміни в поглядах науковців щодо поняття права власності та, насамперед, критичне ставлення до традиційного (римсько-правового) його тлумачення. Висловлюються думки, що саме право власності має охоплювати будь-які приватні права майнового характеру: речові, зобов'язальні, корпоративні. У доктрині наголошується на ідеї зникнення єдиного поняття права власності, на його трансформацію, розщеплення на окремі «права власності», які мають власний комплекс повноважень стосовно тих чи інших об'єктів, створення замість єдиного права власності різноманітних інститутів права власності, залежно від об'єкта конкретного права власності [16, с. 336].

Зрозуміло, що речово-правова концепція права власності, закріплена в нашому законодавстві, у деяких елементах (об'єкти, право-

мочності суб'єкта та ін.) є вужчою за ціннісну концепцію права власності [17, с. 98]. Традиційну концепцію права власності, яка передбачає тріаду повноважень власника, критикують у сучасній українській науковій літературі. Наприклад, зазначено, що «з позицій ціннісної концепції права власності така тріада є вже недостатньою для відображення особливих повноважень, які може мати суб'єкт в залежності від об'єкта права власності» [17, с. 98]. Дослідники також вважають, що повноваження власника залежать від того об'єкта, на який поширюється право власності, а тому пропонують визначати зміст права власності в загальному вигляді як можливість суб'єкта на власний розсуд здійснювати будь-які не заборонені дії по відношенню до об'єкта права власності й вимагати від третіх осіб поваги до своєї власності [15, с. 27]. С.І. Шимон вважає, що тріада повноважень власника виключає з числа його об'єктів майнові нематеріальні блага і загалом не відповідає сучасним реаліям. Вона пропонує визначати право власності як виключне право особи на майно, яке вона здійснює на власний розсуд відповідно до закону та моральних засад суспільства. Це право уповноважує суб'єкта створювати для себе будь-які повноваження в межах закону та моральних засад суспільства, наділяти повноваженнями вужчого змісту інших осіб. Право власності є еластичним за змістом: зміст та обсяг повноважень власника залежать від характеристик об'єкта і специфіки правового статусу суб'єкта права [5, с. 16]. Як результат, вчена доходить висновку про існування у національній правовій системі як речового, так і неречового права власності. Об'єктом першого є речі (квазиречі), а об'єктом другого — майнові нематеріальні об'єкти (включно з майновими правами) [5, с. 16, 27]. У цьому зв'язку варто навести важливі положення концепції сучасних російських вчених С.А. Зінченка та В.В. Галова [18, с. 20—21, 28—29, 37—39, 77—78]. Вони виділяють три форми привласнювання: товарну, нетоварну та їх поєднання, а також чотири різновиди права власності: вихідне право власності (речове, традиційне); суб'єктивне похідне речове право; абсолютні майнові права; немайнове право власності. Учені вважають за необхідне закріпити всі можливі модифікації права власності та його похідних форм у законодавстві.

На нашу думку, формування власницької концепції прав, що аналізуються, є утрудненим, але можливим. Моделюванню відносин права власності по відношенню до прав на здійснення господарської діяльності / господарських операцій об'єктивно може перешкоджати конструкція «право на право» (*jura in re aliena*). Можливість визнання права об'єктом іншого права заперечувалась дореволюційними російськими вченими Г.Ф. Шершеневичем [19, с. 186] і Ю.С. Гамбаровим [20, с. 578] (з огляду на неможливість, на їхню думку, задовольняти потреби за допомогою суб'єктивних прав), Д.І. Мейером [21, с. 140], але визнавалась уже радянськими вченими-цивілістами Й.С. Іоффе [22, с. 172], М.М. Агарковим [23, с. 30]. Існує позиція, що конструкція «право на право» є абстрактним вираженням формули «право розпоряджатись правом», що відображає динаміку обороту [24, с. 133]. В.О. Рибалкін і І.В. Лазня об'єктом права власності визнають все те, з приводу чого між людьми складаються відносини приналежності, володіння, розпорядження та використання в їх юридичному та економічному смислі. До числа об'єктів вони відносять корпоративні та інші права [25, с. 259].

Загально визнано, що власницьке право — це абсолютне право по відношенню до відповідного об'єкта, яке реалізується його власником, і воно є виключним. У межах класичної теорії права власності континентальної системи права правомочності визначені так [25, с. 256—258; 26, с. 64]: 1) володіння розуміють як реальне відношення до об'єктів — діяльне відношення володарювання останніми; господарське панування власника над річчю; 2) користування (використання) — це здобування корисних властивостей (споживчої вартості) з об'єктів власності у процесі їх виробничого та особистого споживання; 3) розпорядження — здійснення щодо речі таких актів чи дій, які визначають її юридичну і фізичну долю.

Формулюючи власницькі відносини щодо майнових прав, С.І. Шимон застосовує фікційну теорію і в результаті доходять теоретичних ідей [27, с. 321, 322; 5, с. 17]²:

• сучасне законодавство допускає фікційне володіння об'єктами права власності, що є зафіксованою «у ...передбаченій законом формі, належність певних об'єктів цивільних прав відносин певній особі, що передбачає для власника можливість вільного доступу до вчинення правочинів з об'єктами власності»; володіння є інтелектуальним ставленням до об'єкта;

- щодо безтілесних об'єктів «слід констатувати наявність фікційного користування»;
- «безспірним повноваженням щодо безтілесних об'єктів є правомочність розпорядження, в якій виявляється можливість здійснювати повне юридичне панування над об'єктом»;
- «традиційна тріада правомочностей власника ... до майнових прав застосована бути не може ... виходом є впровадження юридичної фікції, основи якої закладено в законодавчій формулі «майнове право є річчю»;
- «в умовах національної правової системи слід розглядати оборотоздатні майнові права як об'єкти абсолютних прав, яким надано такий самий захист, як і праву власності».

Загалом поширення режиму права власності на нематеріальні об'єкти є певним юридично-технічним прийомом, який доцільно використовувати у випадках, коли виникає необхідність урегулювати за допомогою чинних норм права суспільні відносини, які виникають з приводу залучення до цивільного обороту нетрадиційних для нього об'єктів [9, с. 194].

Вважаємо, що відносно прав за документами дозвільного характеру можна конструювати юридичні фікції щодо правомочностей власника. Як і у випадку з майновими правами, традиційна тріада повноважень не може бути беззастережно застосованою по відношенню до аналізованих прав.

Зокрема, право володіння проявляється у належності прав відповідному суб'єкту, що засвідчується документом дозвільного характеру, де відображено основний зміст таких прав, а також відношення суб'єкта господарювання до цих прав як до «своїх» прав. Право користування аналізованим правом полягає у можливості реалізувати позитивний зміст відповідного права (здійснити будівництво об'єк-

² На думку Р. Саватьє, право власності, об'єктом якого є безтілесні речі, має велике економічне значення. Для того, щоб надати власнику можливість розпоряджатися

ними, юридична техніка розробила засоби, завдяки яким абстрактні блага виглядають як конкретні речі [28, с. 108].

та містобудування, перемістити об'єкт через митний кордон України, розмістити зовнішню рекламу тощо). Щодо правомочності розпорядження, то відносно неї маємо юридичні проблеми, на які вказано вище.

У рамках ціннісної концепції права власності для вирішення питання про здатність до привласнення аналізованих прав, важливо зрозуміти, чи є такі права цінністю для суб'єкта господарювання. Цінністю вважають об'єктивне благо, яке через свою позитивну значущість здатне задовольняти потреби й інтереси суб'єкта та зберігає властивість об'єктивно сприяти реалізації його можливостей [29, с. 10]. Статус цінностей у праві можуть набувати різноманітні явища матеріального та ідеального характеру — предмети і блага, суспільні відносини, людські вчинки, вольові феномени (мотиви, спонукання), ідеї, ідеали, соціальні інститути тощо [30, с. 176]. Вважаємо, що аналізовані права мають очевидну цінність для суб'єктів господарювання — за відсутності таких прав суб'єкт господарювання не може здійснювати господарську діяльність або господарські операції (абз. 4 ч. 1 ст. 1 Закону «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»).

Дослідники підкреслюють значення волі законодавця у питанні надання характеристик оборотоздатності та власницького захисту дозволам і ліцензіям. «Законодавець не тільки вирішує, чи є дозвіл або ліцензія оборотоздатними і тому — такими, що мають економічну цінність, але також визначає передумови для видачі дозволу. Більше того, законодавець не тільки має вплив на введення дозволу чи ліцензії в статус власності, але також і на силу їх захисту. Наприклад, за німецьким законодавством ліцензія на постійне водокористування може бути скасована в будь-який час. «Належність у власності» таких ліцензій обмежена вказаним чином з першого моменту їхньої дії (існування)... Загалом захист дозволів і ліцензій як власності покладається на законодавця» [12, с. 116].

Порівняємо це з правовим режимом майнових прав в Україні. Для того, щоб вони отримали належний правовий режим, який уможливив їхній цивільний оборот і рівноправне місце серед решти об'єктів цивільних прав, потрібні були відповідні законодавчі дії. «Цивільно-правовий режим майнових прав як

об'єктів ґрунтується на: загальних правових нормах, які проголошують майнові права об'єктами...; спеціальних правових нормах, які визнають майнові права об'єктами конкретних видів зобов'язань; правових фікціях, які визнають майнові права «речовими правами та неспоживними речами»...» [5, с. 30] та інших спеціальних правових нормах, які створюють належне правове підґрунтя для їх об'єктоздатності. Аналогічно й щодо прав за документами дозвільного характеру: законодавець, у разі надання окремим з них здатності до обороту, має закріпити відповідне положення у законодавстві (принаймні у спеціальних правових нормах). Загалом треба зрозуміти, що оскільки в рамках одного інституту — права власності — об'єднуються дуже різні за правовою природою об'єкти (матеріальні, нематеріальні, тощо), правовий режим власності не може бути ідентичним для них усіх. Правове регулювання має бути диференційованим, за умови дотримання принципів гарантій права власності [15, с. 25].

Висновки. Незалежно від того, чи можна визначити аналізовані об'єктоздатні права як такі, щодо яких встановлюються відносини власності, вони потенційно є об'єктами цивільних прав, оскільки їхнє функціональне призначення як усіх об'єктів цивільних прав — задоволення господарських інтересів і суб'єктивних прав учасників господарських правовідносин.

Інститут права власності еволюціонує, модифікується, у нашій правовій системі на нього серйозний вплив здійснює англо-саксонська правова традиція. Тому не можна виключати тієї обставини, що з часом концепція власницького захисту прав за документами дозвільного характеру стане більш прийнятною для юридичної громадськості. Науковці визнають, що зараз у світі перемагає англійська традиція права власності, вона ставить основу кодифікації права на міжнародному рівні через властиву гнучкість [26, с. 68].

Зарубіжні дослідники підкреслюють, що оборотоздатність дозволів і надання їм власницького захисту обумовлюється їхнім значенням для економіки у ринкових механізмах. Захист ліцензій залежить від межі конституційної свободи відповідного виду господарської діяльності, а допуск обмеженої кількості дозволів до обороту суттєво підвищує їхні шанси на власницький захист. Видається, що на таких

засадах варто розробляти питання про оборот прав за документами дозвільного характеру і в Україні. Для початку автором запропоновано чотири характеристики й вісім особливостей, якими володіють / повинні володіти об'єктоздатні права за дозвільними документами.

На сучасному етапі економічного розвитку, формування глобального економічного простору, в умовах інформаційного суспільства, наявності багатьох екологічних проблем об'єктивно потрібно застосовувати гнучкий підхід до правового регулювання економічних відносин. Колосальні соціальні та науково-технічні зрушення останніх десятиліть вимагають належної, узгодженої з їхньою природою та особливостями відповіді законодавця, яка уже неспроможна базуватись на концепціях, розроблених у цілком інших соціально-економічних умовах. Речово-правова концепція права власності була й залишається актуальною для відносин із привласнення речей та інших об'єктів матеріального світу. Водночас щодо обороту прав, який дозволить формувати цікаві для бізнесу нові ринки (як відбулось з ринком прав на об'єкти інтелектуальної власності, викидами парникових газів), мають бути сформовані нові правові концепції. Можливо, це має бути концепція немайнового права власності, а можливо й інша теорія, яка дасть змогу вдосконалити правовий режим прав, які надаються за документами дозвільного характеру, покращити захист прав їхніх власників і допустити ці права до обігу. На певному етапі законодавець дозволив відчужувати майнові права і визначив правила відчуження, хоча за змістом вони охоплюють одне або комплекс певних суб'єктних прав. Зважаючи на викладене, вважаємо, що можна почати розроблення відповідних правових механізмів (відчуження, відступлення, переоформлення та ін.) і стосовно деяких видів прав за документами дозвільного характеру.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шимон С.І. Право власності на майнові права: замітки до наукової дискусії / С.І. Шимон // Держава і право. — 2012. — Вип. 57. — С. 318—323.
2. Салатюк Н.М. Зарубіжний досвід регулювання природокористування та охорони навколишнього середовища / Н.М. Салатюк // Наукові праці НУХТ. — 2010. — № 36. — С. 210—214.
3. Broemel R. Concepts of economic freedoms in China and EU: a methodical approach / R. Broemel // China — EU Law Journal. — 2015. — February. — Vol. 4. — Is. 1. — P. 1—9.
4. Апанасенко К.І. Правова природа прав за документами дозвільного характеру: постановка питання / К.І. Апанасенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». — 2015. — № 2 (101). — С. 56—64.
5. Шимон С.І. Майнові права як об'єкти цивільних правовідносин (теоретичні та практичні аспекти): автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03 / С.І. Шимон. — К.: Нац. акад. прокуратури України, 2014. — 40 с.
6. Гусь А.В. Нематеріальні активи: господарсько-правовий аспект: монографія / А.В. Гусь. — Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. — 248 с.
7. Яворська О. Майнові права як об'єкти цивільного обороту / О. Яворська // Вісник Львівського університету імені Івана Франка. Серія юрид. — 2011. — Вип. 53. — С. 225—231.
8. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. — 3-тє вид. — К.: ЮрінкомІнтер, 2010. — 976 с.
9. Шимон С.І. Майнові права в контексті сучасних концепцій права власності в цивілістиці / С.І. Шимон // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 192—195.
10. Шимон С.І. Поняття майнових прав в контексті Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод / С.І. Шимон // Університетські наукові записки. — 2011. — № 3. — С. 228—235.
11. Апанасенко К.І. Дозвільні механізми у сфері господарської діяльності та охорона прав споживачів / К.І. Апанасенко // Захист прав споживачів у сучасних умовах: матеріали науково-практичного семінару (м. Чернігів, 15 жовтня 2015 р.); за заг. ред. І.М. Колодій / Чернігівський нац. технологічний ун-т. — Чернігів, 2015. — 80 с.
12. Schröder M. Property protection of public licenses and permits / M. Schröder // China — EU Law Journal. — 2015. — February. — 4, Iss. 1. — P. 105—120.
13. Штобер Р. Хозяйственно-административное право. Основы и проблемы. Мировая экономика и внутренний рынок; пер. с нем. / Р. Штобер. — М.: ВолтерсКлувер, 2008. — 400 с.
14. Broemel R. Fundamental rights and fundamental freedoms framing market activities / R. Broemel // China — EU Law Journal. — 2015. — 4, Iss. 1. — P. 11—32.
15. Старженецкий В.В. Россия и Совет Европы: право собственности / В.В. Старженецкий. — М., 2004. — 208 с.
16. Гражданское и торговое право зарубежных государств: учебник: в 2-х т. / отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Междунар. отношения, 2006. — Т. 1. — 2006. — 560 с.
17. Шупінська О.В. Реалізація європейських стандартів у сфері права власності в процесі європейської інтеграції України / О.В. Шупінська // Вісник Запорізького національного університету. — Юридичні науки. — 2005. — № 2. — С. 94—98.
18. Галов В.В., Зинченко С.А. Собственность и производные вещные права: теория и практика: монография / Галов В.В., Зинченко С.А. — Ростов-на-Дону: СКАГС, 2003. — 200 с.

19. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права : учебное пособие / Г.Ф. Шершеневич. — Т. 2. — М., 1995.
20. Гамбаров Ю.С. Курсъ гражданского права. Томъ 1: Часть общая / Ю. С. Гамбаровъ. — СПб., 1911. — 780 с.
21. Мейер Д.И. Русское гражданское право. В 2-х частях: По исправленному и дополненному 8-му изданию, 1902 г. Ч. 1 / Мейер Д.И.; Редкол.: Ем В.С., Козлова Н.В., Корнеев С.М., Кулагина Е.В., Панкратов П.А., Суханов Е.А. — М. : Статут, 1997. — 290 с.
22. Иоффе О.С. Советское гражданское право: Курс лекций. Общая часть / О.С. Иоффе. — Л., 1958. — 511 с.
23. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М.М. Агарков. — М., 1940. — 192 с.
24. Туктаров Ю.Е. Имущественные права как объекты гражданско-правового оборота / Ю.Е. Туктаров // Актуальные проблемы гражданского права : Сб. ст. Вып. 6 / Под ред. О.Ю. Шиловхоста. — М. : Норма, 2003. — 384 с.
25. Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності / В.О. Рибалкін, І.В. Лазня. — К. : Логос, 2000. — 278 с.
26. Домашенко М.В., Рубаник В.Є. Власність і право власності: Нариси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні / М.В. Домашенко, В.Є. Рубаник. — Харків : Факт, 2002. — 550 с.
27. Шимон С.І. Передання товару, фікційна традиція та правова фікція у правовідносинах з купівлі-продажу майнових прав / С.І. Шимон // Держава і право. — 2011. — Вип. 54. — С. 317—322.
28. Саватье Р. Теория обязательств, юридический и экономический очерк / Р. Саватье. — М. : Прогресс, 1972. — 440 с.
29. Дробницкий О.Г. Мир оживших предметов. Проблема ценности и марксистская философия / О.Г. Дробницкий. — М. : Политиздат, 1967. — 351 с.
30. Кант И. Основы метафизики нравственности / И. Кант // Собр. соч. в 6 т. — Т. 4. — М. : Мысль, 1965. — 544 с.
- process; family law; international private law; National academy of prosecutor's office of Ukraine, Kyiv, Ukraine
6. Gus A.V. (2015), *Nematerialni aktyvy: gospodarsko-pravovyi aspekt* [Non-material actives: economic law aspect], AUTDOR-SHARK, Uzhgorod, Ukraine.
7. Yavors'ka O. (2011), *Maynovi prava yak ob'ekty tsyvil'noho oborotu* [Material rights as objects of civil turnover], *Visnyk L'vivs'koho universytetu imeni Ivana Franka. Seriyayuryd.*, vol. 53, pp. 225—231.
8. Tsyvil'nepravoUkrayiny. Zahal'nachastyna: pidruchnyk / Za red. O.V. Dzery, N.S. Kuznyetsovoyi, R.A.Maydanyka [Civil law of Ukraine.Common part: textbook], 2010, Kyiv, Ukraine.
9. Shymon S.I. (2012), *Maynoviprava v konteksti suchasnykh kontseptsiy prava vlasnosti v tsyvilistyzi* [Material rights in a context of contemporary concepts of property in civil law science], *Chasopys Kyiv's'koho universytetu prava*, vol. 2, pp. 192-195.
10. Shymon S.I. (2011), *Ponyattya maynovykh prav v konteksti Konventsiiyi pro zakhyst prav lyudyny u osnovopolozhnykh hsvobod* [The concept of material rights in a context of Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms], *Universytets'ki naukovi zapysky*, vol. 3, pp. 228-235.
11. Apanasenko K.I. (2015), *Dozvil'nimekhanizmy u sferi hospodars'koyi diyal'nosti ta okhrona prav spozhyvachiv* [Permissivemechanisms in a sphere of economic work and a defense of consumer's rights] // *Zakhyst prav spozhyvachiv u suchasnykh umovakh: materialy naukovo-praktychnoho seminaru* [The protection of consumer's rights in contemporary conditions], Chernihiv, Ukraine.
12. Schruder M. (2015), Property protection of public licenses and permits, *China — EU Law Journal*, vol. 4, is. 1, pp. 105-120.
13. Shtober Rol'f (2008), *Hozhajstvenno-administrativnoe pravo. Osnovy i problemy. Mirovaja jekonomika i vnutrennij rynek* [Economic administrative law.The base and problems.World economic and internal market], VoltersKluver, Moscow, Russia.
14. Broemel R. (2015), Fundamental rights and fundamental freedoms framing market activities, *China — EU Law Journal*, vol. 4, is. 1, pp. 11-32.
15. Starzheneckij V.V. (2004), *Rossija i Sovet Evropy: pravo sobstvennosti* [Russia and Council of Europe: law of property], Moscow, Russia.
16. *Grazhdanskoe i torgovoe pravo zarubezhnykh gosudarstv: uchebnyk: v 2-h t. / otv.red. E.A. Vasil'ev, A.S. Komarov* [Civil and trade law of foreign states: textbook], 2006, Moscow, Russia.
17. Shupins'ka O.V. (2005), *Realizaciya yevropejs'kyh standartiv u sferi prava vlasnosti v procesi yevropejs'koyi integraciyi Ukrayiny* [Realization of European standards in a sphere of the right of property in a process of European integration of Ukraine], vol. 2, pp. 94-98.
18. Galov V.V., Zinchenko S.A. (2003), *Sobstvennost' i proizvodnye veshhnye prava: teorija i praktika* [Property and derivative thing's rights: theory and practice], SKAGS, Postov-na-Donu, Russia.
19. Shershenevich G.F. (1995), *Obshhaja teorija prava* [Common theory of law], vol. 2, Moscow, Russia.
20. Gambarov Yu.S. (1911), *Kurs grazhdanskogo prava* [Course of civil law], Sankt-Peterburg, Russia.

REFERENCES

21. Mejer D.I. (1997), *Russkoe grazhdanskoe pravo* [Russian civil law], part 1, Moscow, Russia.
22. Ioffe O.S. (1958), *Sovetskoe grazhdansko epravo. Kurs lekcij. Obshhaja chast'* [Soviet civil law. Course of lectures. Common part], Leningrad, USSR.
23. Agarkov M.M. (1940), *Objazatel'stvo po sovetskomu grazhdanskomu pravu* [Obligations in Soviet civil law], Moscow, Russia.
24. Tuktarov Yu.E. (2003), *Imushchestvennyye prava kak obiekty grazhdansko-pravovogo oborota* [Material rights as objects of civil law turnover] // *Aktualny eproblemy grazhdanskogo prava* [Actual problems of civil law], vol. 6, NORMA, Moscow, Russia, pp. 101—136.
25. Rybalkin V.O., Laznya I.V. (2000), *Teoriya vlasnosti* [Theory of property], Logos, Kyiv, Ukraine.
26. Domashenko M.V., Rubanyk V.Ye. (2002), *Vlasnist' i pravovlasnosti: Narysy z istoriyi, filosofiyi, teoriyi i praktyky rehulyuvannya vidnosynvlasnosti v Ukrayini* [Property and law of property: essays about a history, a philosophy, a theory and a practice of the regulation of property's relations in Ukraine], Fakt, Kharkiv, Ukraine.
27. Shymon S.I. (2011), *Peredannya tovaru, fikciyna tradyciya ta pravova fikciya u pravovidnosynah z kupivli-prodazhu majnovyhpriav* [Rights' transfer, fiction's tradition and legal fiction in the legal relations of purchase and sale of material rights], *Derzhava i pravo*, vol. 54, pp. 317—322.
28. Savat'e R. (1940), *Teoriya objazatel'stv, juridicheskij i jekonomicheskij jocherk* [Theory of obligations, juridical and economic essay], Progress, Moscow, Russia.
29. Drobnickij O.G. (1967), *Mir ozhivshih predmetov. Problema cennosti i marksistskaja filosofija* [World of animated items. The problem of values and Marx' philosophy], Politizdat, Moscow, Russia.
30. Kant I. (1965), *Osnovy metafiziki nnavstvennosti* [Foundations of moral's metaphysics], vol. 4, Mysl', Moscow, Russia.

Надійшла 27.02.2017

Е.И. Апанасенко

Черниговский национальный
технологический университет, г. Чернигов

ОБЪЕКТСПОСОБНОСТЬ ПРАВ, ОСНОВАННЫХ НА ДОКУМЕНТАХ РАЗРЕШИТЕЛЬНОГО ХАРАКТЕРА, И ТЕОРИЯ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ

Этой статьей начато исследование вопроса о возможности признания в качестве объектов права собственности прав, основанных на документах разрешительного характера (как в правовой теории, так и законодательстве). Проанализирован соответствующий опыт Германии и ситуация с возможностью присвоением имущественных прав. В работе определены характеристики и особенности объектоспособных прав, базирующихся на разрешительных документах.

Ключевые слова: право собственности, разрешение, объектоспособность, хозяйственный оборот, права, основанные на разрешительных документах, правомочности собственника, объект права собственности.

К.І. Апанасенко

Chernigiv National University of Technology, Chernigiv

OBJECTABILITY OF RIGHTS PROVIDING BY PERMISSIVE DOCUMENTS AND OWNERSHIP'S THEORY

Question about potentiality of the recognition rights providing by permissive documents as objects of ownership (in legal theory and legislation) is started to investigate in the article. Author analyzes the experience of Germany and situation with ability for appropriation of material rights. Characteristics and peculiarities of rights providing by permissive documents that have potential for appropriation are defined in the work.

Keywords: ownership, permit, objectability, economic turnover, rights providing by permissive documents, owner's rights, object of ownership.